

Presentació de *l'Alè de les cendres*

A Menorca, na Maite és prou coneguda i em sembla que no necessita cap presentació. Només diré, per a aquells que no coneguin més que el seu vessant polític, que, per a mi, na Maite és, sobretot, una magnífica escriptora que se sent fonament compromesa amb la societat menorquina, un compromís que no va dubtar a concretar mitjançant l'acció política. Dona d'una gran capacitat de treball, compagina la seva professió de Professora de Llengua i Literatura Catalanes amb l'activitat política i la creació literària. En aquest camp és autora de la novel·la *La mort de l'ànima* amb la qual quedà finalista del Premi Sant Jordi el 2006. A més d'aquesta novel·la ha publicat els llibres de narrativa *I del somni, tot* (1998), *Com una nina russa* (2002) i *Mar de boira* (2004), obra amb la qual va aconseguir el Premi Ciutat d'Olot de narrativa juvenil. Un exemple, com tants altres que podríem adduir, del menorquinisme de na Maite és la seva tria de la jove editorial menorquina Arrela a l'hora de publicar *L'alè de les cendres*, una forma de donar suport a la cultura literària de Menorca i la feina excel·lent i abnegada que fan n'Ariadna i en Guillem, curosos i atentíssims amb l'autor en tot el procés editorial i amb un gust exquisit, com podeu comprovar, en la confecció del llibre.

La novel·la que presentam, com us explicarà na Maite, ha tingut una llarga i difícil gestació fins que s'ha pogut concretar en una obra d'una gran volada literària i d'un profund, emotiu, dolorós i a la vegada vital contingut humà. Si llegiu novel·les de forma habitual us haureu trobat, segurament unes poques vegades, amb aquella obra que té la capacitat de somoure qualche cosa en la intimitat del lector, de canviar-li la mirada sobre la realitat, de fer-li entendre amb profunditat les marques de la història. I açò només succeeix quan l'autor, gràcies a la força del seu llenguatge i l'habilitat del seu ofici, és capaç de fer-nos partícips de la força d'una narració essencial i d'endinsar-nos en la pell dels personatges, de moure'ns cap a una empatia que a vegades ens costa poder sentir fora de la literatura. Idò bé, *L'alè de les cendres* és una d'aquestes obres; un llibre que no deixa el lector indiferent, que li sacseja la consciència i li presenta uns personatges que, sens dubte, recordarà i una realitat que la novel·la li farà veure i entendre d'una altra manera.

I és que, a banda de les emocions que ens puguin despertar els fets narrats i de la forta complicitat que puguem sentir cap a determinats personatges, no hi ha res com la bona literatura per fer entendre els esdeveniments històrics. No només per la capacitat de l'autor de recrear un món que ja no existeix, sinó perquè són els propis protagonistes qui ens parlen de manera directa, són les històries de la gent que no trobarem en els llibres d'història, són les emocions, els sentiments i les tragèdies d'aquells que patiren directament les conseqüències de la guerra o la barbàrie, les pèrdues o la destrossa moral que aquestes els van provocar. Els llibres d'història analitzaran les causes, ens mostraran les conseqüències i ens presentaran unes estadístiques que tenen sempre un caràcter asèptic. Potser només la bona literatura, a través de la mirada compassiva de l'autor, ens pot fer partícips d'unes vides que d'altra manera no podríem conèixer més que per boca de testimonis directes.

I és així a *l'Alè de les cendres*, una obra sobre la memòria dels vençuts de la Guerra Civil espanyola a les Illes Balears i de la brutal repressió franquista a la postguerra que la transició espanyola va silenciar de forma injusta i vergonyosa, un oblit que es va mantenir de manera

oficial fins a l'aprovació d'una Llei de la memòria històrica que, tanmateix, no es compleix per manca de voluntat política i perquè no s'hi volen destinar els recursos mínims imprescindibles. Per aquest motiu són més necessàries que mai novel·les com la de na Maite Salord, a fi que no s'oblidi una època que tant de sofriment, tanta mort i tanta angoixa va causar, a fi que es mantengui viva la memòria de les víctimes de la dictadura.

Na Maite ja ha demostrat en altres obres, en especial en *La mort de l'ànima*, una indubtable i molt saludable ambició literària, tant pel que fa a la seva prosa com en la voluntat de cercar noves formes en les estructures de les seves novel·les, en la construcció d'elements complexos que eixamplin els horitzons narratius, en el risc que suposa sempre l'exploració de nous camins. En el cas de *l'Alè de les cendres*, l'estructura presenta, per una banda, un doble pla narratiu, un dels grans encerts de l'obra, que la dota d'una gran força i li permet un alt grau d'expressivitat, i de l'altra la divisió en tres parts que es corresponen a tres èpoques ben definides en un relat en què es van encaixant totes les peces a mesura que avancen els diferents capítols, en un impecable maneig del *tempo* narratiu.

És en l'ús d'aquest doble pla on na Maite, sens dubte, va arriscar més, en el recurs a dues veus diferents ben definides: una es correspon a un narrador en tercera persona que explica la història a través de Joan Escandell, un dels protagonistes principals, en un lapse de temps que va des de 1918 a 1946 i que, per tant coincideix, si fa no fa amb el final de les dues guerres mundials. L'altra veu, escrita en primera persona, correspon al segon dels grans protagonistes de la novel·la, na Dèlia Escandell, la filla d'en Joan que, des de la tomba i just després de ser enterrada, entaula un diàleg, de fet un gran i immens monòleg, amb el fosser a qui conta les seves vivències i els embats soferts per la seva família. A través d'aquestes confidències, na Dèlia decideix rompre un silenci que havia mantingut al llarg de la seva vida per contar una història que no vol que sigui oblidada. (Aquesta voluntat de preservar la memòria es troba en l'origen de la novel·la, com després us explicarà na Maite). I encara la novel·la presenta una altra una altra veu que en completa el pols narratiu i l'emmarca dins la més crua realitat: el document històric que es troba el final de cada capítol (manifest, ban, discurs, etc) i acaba de situar la trama en el context històricosocial de l'època.

La part que es correspon al narrador en tercera persona es divideix en tres èpoques ben definides i marcades pels esdeveniments històrics. La primera se situa entre els anys 1918-1935 i segueix la trajectòria de Joan Escandell que, seduït per una dona casada, es veu obligat a fugir d'Eivissa i es trasllada a Menorca per treballar en les obres de la Mola, com havia fet abans el seu pare Vicent Escandell i la família de la seva mare Catalina Marí, que es trobaven entre els primers eivissencs que van arribar a Menorca atrets davant la necessitat de mà d'obra que precisava la construcció de la fortalesa. (Aquestes famílies es van establir as Castell i avui hi podem trobar aquests llinatges tan Eivissencs, com els Serra i altres procedents de la pitiüsa). El pas de Joan Escandell per Menorca va ser breu i prest es traslladà a Palma on tenia un conco capellà que, en diverses ocasions, serà providencial per a en Joan i la seva família. A Palma coneix na Pepa Guerrero, procedent d'una família andalusa emigrada a Mallorca, amb qui es casarà i tindrà una filla, na Dèlia. Viuran al barri de son Espanyolet on primer en Joan hi tindrà un bar i després una barberia, ofici que havia après a Eivissa abans de la seva fugida. D'aquesta manera es convertirà en el popular barber de son Espanyolet, un personatge conegut i apreciat en el seu barri. I fins aquí puc dir perquè no vull desvelar res més de la

novel·la. Ara li toca al lector descobrir els avatars pels quals passarà la família Escandell-Guerrero i la història que descabdella el fil de la narració.

La segona època es correspon al període de la Guerra Civil. És la part més extensa de la llibre i, de fet, el moment en què el lector es va sentint més immers en una història commovedora que li arriba a tocar les fibres més íntimes. Els fets que es precipiten inexorablement són narrats amb una gran força expressiva i una prosa esplèndida i austera que troba el ritme precís, la cadència més efectiva per anar desgranant la cadena d'esdeveniments i mostrar la vida dels protagonistes amb tota la seva càrrega emotiva. Podreu veure si la llegiu com Salord mostra una gran habilitat en el maneig dels recursos de la llengua.

La tercera part de l'obra se situa entre el final de la guerra i l'any 1946. Més breu que les altres dues, ens du al desenllaç de la història en la sordidesa i la brutal repressió dels anys més durs de la postguerra. Potser molts de vosaltres tindreu familiars o coneguts que us hauran parlat d'aquella època, però en general, dins les famílies que la van patir, va ser una època rica en silencis que molts no van gosar a rompre ni passats els anys. Les causes personals poden ser profundes, però el silenci en què la va cobrir la transició a la democràcia no només va ser vergonyós i injust.

Així, com tantes altres persones, na Dèlia Escandell, la gran protagonista de la novel·la, va viure la seva vida mantenint en silenci els fets terribles que hagué de patir durant la Guerra Civil i la Postguerra. Però la protagonista decideix rompre aquest silenci en el moment de la seva mort, en la blanca quietud del cementeri i amb el fosser com a confident. Aquest dens, emotiu, impressionant, profund monòleg es desenvolupa al llarg de 12 capítols (anomenats "vibracions") que es corresponen als 12 mesos de l'any i que alternen, un a un, amb la narració en tercera persona que acabam de comentar.

Les vibracions són una gran troballa de l'autora, un repte que ella ha sabut resoldre amb la màxima eficàcia i amb un ús precís i intel·ligent dels recursos lingüístics. Aquí el llenguatge es fa més líric, el ritme més tallant i més intens en el to de la confiança, i l'atmosfera s'omple d'una alenada poètica. La frase curta, que es correspon al temps breu que té na Dèlia per explicar la seva vida, cerca el que és essencial i plasma de manera vívida els fets viscuts, els sentiments, les emocions, l'amor a la mare, els millors records, l'amor al pare, víctima innocent dels esdeveniments tràgics que rombran el món de la seva infantesa ja per sempre. Salord aconsegueix que el lector, des del principi, se senti immers en la personalitat de na Dèlia i que sigui total la seva empatia cap al personatge.

Idò be, per mitjà d'aquest dos plans narratius la història es perfà en tota riquesa de detalls, ens transmet la realitat d'aquesta època que no s'hauria d'oblidar mai i, a través de les paraules que per fi han estat dites, ens fa comprendre paradoxalment el calat profund del silenci de tantes persones van patir, dolorosament i profunda, les conseqüències de la guerra. Una guerra que va conèixer la barbàrie a cada bàndol, és cert, però que després es perpetuà contra el vençuts en una duríssima postguerra i una llarguíssima dictadura.

En una magnífica ressenya publicada a Núvol, Isabel Graña deia sobre la gran protagonista de la novel·la que na "Dèlia és una heroïna literària de les debò, perquè els seus patiments van més enllà dels fets concrets que explica la història, són universals i tenen el poder de

commoure i remoure els entranyes del lector.” I és ben cert, na Dèlia és una d’aquelles heroïnes literàries que passen a formar part de l’imaginari del lector i que s’hi queden, com no es poden oblidar altres personatges que la millor literatura té la virtut de convertir en paradigmes universals. Però jo en aquesta impressionant novel·la encara destacaria una altra heroïna literària dotada d’una extraordinària personalitat: na Pepa Guerrero, la mare de na Dèlia, que farà front a tot un seguit de desgràcies amb una determinació admirable i amb una altíssima dignitat. Na Pepa sap que no es pot permetre enfonsar-se i que ha de treure forces d’allà on sigui per mantenir la seva família. Na Pepa representa la fortalesa de tantes dones que van haver de suportar les absències, el dolor i les humiliacions amb l’estoïcisme i el sacrificis necessaris per salvar els fills i les persones que quedaven al seu càrrec. En aquest sentit, la novel·la serveix també per recuperar de l’oblit les vides d’aquestes dones que, de cop, es van trobar totes soles i sense recursos i que, a pesar de tot, van tenir el coratge i la fortalesa necessàries per sobreviure.

Així, si la novel·la ens presenta les diferents formes que adoptaren la brutalitat i la barbàrie, com els assassinats a les cunetes o als murs dels cementeris pels falangistes a Palma, la presó en condicions inhumanes, els camps de concentració i de treball en què els presoners eren humiliats i tractats com animals durant la guerra, o la repressió, execucions i tortures durant la postguerra, ens fa evident també la dignitat i la grandesa humanes en els fets i l’actitud de persones com na Pepa que fins i tot no dubtarà a posar la seva vida en perill quan ha de triar entre la renúncia o fer allò que considera just i més humà. Es tracta de la noblesa i la dignitat que, a pesar de tot i contra tot, s’aixequen sempre enmig de les misèries humanes.

No ha de ser gens fàcil escriure una novel·la com *L’alè de les cendres* i manco encara fer-ho de la manera brillant i amb la solvència que ho ha fet na Maite Salord. *L’alè de les cendres* és una gran novel·la, una d’aquelles novel·les que, com dèiem al principi, tenen la capacitat de transformar la mirada del lector, d’aquelles que, una volta llegides, ja no es podran oblidar. I és, a la vegada una novel·la que, a més de l’excel·lència literària, té el valor afegit de donar veu a víctimes que van ser llargament silenciades. Com ja s’ha dit, es tracta d’una obra dura i sense concessions, però d’una obra que té la capacitat d’endur-se el lector i de commoure’l de manera profunda, de fer-lo vibrar amb la intensitat que només pot aconseguir la millor i més essencial literatura.

Pere Gomila